

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Sahîh-i Buhârî Tercümesi Üzerine Muhtasar Bir Değerlendirme

Nuri Tuğlu*

Özet: Osmanlı ve Cumhuriyet devrini birlikte yaşamış âlimlerden biri de Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'dir. Bu çalışmada onun *Sahîh-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Muhtasarı* adlı tercüme ve şerhi incelemeye alınmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla bu eser üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışma, müellifin usulünü ve hadisçiliğini bütün yönleriyle ele almayı hedeflememekte; bilakis Cumhuriyet sonrası dini kaynaklar arasında yer alan bu eseri genel hatları ile tanıtmaktır. Bir başka maksadımız, tarihi bir şahsiyet olması yanında bir âlim olan Mehmed Vehbi efendiye bir vefa borcunu ödemektir.

Anahtar kelimeler: Mehmed Vehbi, Hadis, Buhârî Şerhi, Cumhuriyet dönemi hadis, Şerh.

Abstract: Konyalı Mehmed Vehbi Efendi and A Conclusive Evaluation on the Sahih-i Bukhari Translation One of the Muslim scholars who lived in Ottoman and then Republic Era was Mehmed Vehbi Efendi who was from Konya. In this paper, his translation and explanation named Sahih-i Bukhari Tecrid-i Sarih Muhtasarı was analysed. As far as we confirmed, there is no study on this book. This paper does not aim to analyse the hadith style of the author within all aspects; on the contrary, it introduces the book which was among the post-Republic religious sources in general terms. It also aims to pay the debt of loyalty to Mehmed Vehbi Efendi who was a Muslim scholar besides being a historical character.

Key Words: MehmedVehbi, Hadith, Bukhari Explanation, Hadith in Republic Era, Explanation

Giriş

Kültür ve medeniyetlerin gelişmesinde bilgi üretimi ve bunun devamlılığı çok önemlidir. Cumhuriyet kurulduktan sonra bir eğitim seferberliği başlatılmış ve önemli eserler tercüme edilmeye başlanmıştır. Aynı faaliyet çerçevesinde dini ilimlerde de bir ilerleme kaydedilmek üzere klasik kaynakların tercüme edilmesine büyük bir ihtimam gösterilmiştir. Dünya klasikleri yanında milli ve dini değerlerimizi besleyen kaynakların tercümesi üzerinde büyük bir

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

önemle durulmuştur. Dini alanda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* isimli tefsir çalışması yanında *Sahih-i Buhari*'nin muhtasarının tercümesinin yapılmasına karar verilmiş ve bu görev Ahmed Naim'e verilmiş, vefatından sonra da Kamil Miras Efendiye havale edilmiştir. Bu iki eserin resmi olarak tercümesinin yayınlanmasının yanında devrin âlimleri tarafından da telif ve tercüme eserler vücuda getirilmeye devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi tercüme ve şerh çalışmalarından biri de Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin, Buhârî'nin (v.256/870) *Sahih*'ine Zebidî'nin yapmış olduğu muhtasarın tercüme ve şerhidir. Bu çalışmada Mehmed Vehbi'nin Buhârî'nin *Sahih*'ine dair hazırladığı muhtasar tercüme ve şerhi, usul ve muhteva bakımından incelenerek ilim ve kültür hayatımıza yapmış olduğu katkılarının bir kısmını tespit etmeye çalışacağız.

MEHMED VEHBİ, HAYATI VE ESERLERİ

Mehmed Vehbi Efendi Konya'nın Hadim İlçesinin Kongul köyünde doğmuştur –doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir.- Çevresinde ve ailesinde ilimle uğraşan âlimler bulunmaktadır. İlk tahsiline köyünde başlamış, Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmiş, Tokmazzade Mehmed Efendi'den emsile ve bina okumuştur.¹ Konya müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'den Molla Cami, Tavash Osman Efendi'den de fıkıh ve usul dersleri almıştır. 1888 yılından itibaren de kendisi dersler okutmaya başlamıştır. 1899 yılında Mahmudiye Medresesine Müderris tayin edilmiştir. 1901 yılında Konya Hukuk mahkemesine üye olmuş daha sonra da Konya Hukuk Mektebine vesayâ muallimi olarak tayin edilmiştir. 1908 yılında Meclis-i Mebusân'a üye olmuş ve feshinden sonra da Konya'ya geri dönmüştür.²

İngilizlerin İstanbul'u işgali sonrası Mehmet Vehbi Efendi Vahdettin Han ile görüşen heyette bulunmuş ve ona Anadolu'daki harekete katılmayı önermiştir.³ Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da başlayan Kuvvây-ı Milliye'ye katılmış ve aktif olarak bu harekette çalışmıştır. Halkın istek ve ısrarı üzerine Konya valiliğini kabul etmiş ve İtalyanların Konya'yı işgaline engel olmuştur.⁴

TBMM'de Konya vekili ve Fevzi Paşa kabinesinde Evkaf ve Şeriyye Vekilliği yapmıştır. Vahdettin'in padişahlık ve halifelikten azil fetvasını vermiştir.

¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul 1966, Veli Ertan'ın Girişi, I, 11, Remzi Taşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 540.

² Remzi Taşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi", *DİA*, XXVIII, 540.

³ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara trs, DİB yay, s. 71-81.

⁴ Cemal Kutay, *a.g.e.*, s. 71-81.

Aynı fetva gereğince hilafet makamına Abdülmecid Efendi getirilmiştir.⁵ 1923 Nisan'ında Meclis Feshedildikten sonra siyaseti tamamen bırakmıştır. İzmir suikastıyla ilişkili olduğu gerekçesiyle tâkibâta uğramış bilahare ilgisiz görülmüştür. Nüktedan ve hoşsohbet biri olarak tanınan Mehmed Vehbi Efendi 1949 yılında vefat etmiş ve Konya Musalla mezarlığına defnedilmiştir.⁶

Eserleri

1-*Hülâsatü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*: Müellifin 1911-1915 yılları arasında kaleme aldığı bu eser, muhtelif tarihlerde basılmıştır. Eser hakkında hazırlanmış bir Yüksek Lisans tezinde yapılan değerlendirmeden bir kısmını aşağıda kaydediyoruz:

"Vehbi Efendi, "*Hülâsatü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*" isimli 15 ciltlik eserinde, kendi yaşadığı dönem baz alınrsa sade bir Türkçe kullanmıştır. Eser, kendi döneminde Türkçe neşredilen tefsirler arasında en geniş olanıdır. Bu tefsirde, ayetlerin önce Türkçe mealleri verilmiş, sonra da bu mealler daha geniş bir ibare ile bir nevi tekrar edilmiştir. Bunun yanında birçok ayetin esbab-ı nüzûlü hakkında bilgi verilmiş, sûrelerin ve ayetlerin aralarındaki insicam ve tenasüp gösterilmiştir. Ayetlerin çoğunun ihtiva ettiği nüktelere ve faydalara dikkat çekilmiş; onlardan çıkarılabilecek hükümlere işaret edilmiştir. Bu eserin mühim bir özelliği de, İslâm âmi'nde güvenilir kabul edilen tefsirlerden uzunca kesitler naklederek daha çok görüşü bir arada sunmasıdır. Beydavî, Fahr-i Râzî, Hâzin, Medârik, Ebussu'ûd ve Nimetullah Efendi, Taberî, Nisabûrî ve Sıddık Han gibi pek çok müfessirin görüşleri bu eserde nakledilmiştir. Adından da anlaşılacağı gibi, birden çok güvenilir tefsir kaynaklarının hülâsasını bu tefsirde bulmak mümkündür. Vehbi Efendi, bu nakillerin sonunda kendi görüşünü ve tercihini de "hülâsa" diyerek belirtmiştir."⁷

2-*el-Akâidü'l-hayriyye fi Tahrîri mezhebi'l-Firkati'n-Nâciye ve hümm Ehlü's-Sünneti ve'l-Cemâa ve'r-Redd alâ Muhalifihim*: İnanç konularıyla ilgili 133 meseleyi ele alan bu eser Arapça yazılmış daha sonra da 1340 -1343 yıllarında Ahmet Kâmil Matbaası tarafından Osmanlıca olarak basılmıştır.

⁵ H. Hüseyin, Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri*, Ankara trs., Rehber yay., I, 196, II, 39-40.

⁶ Veli Ertan'ın girişi, .I, 14. Mehmed Vehbi'nin hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi*, Örnek Matbaası, Ankara 1955, s. 615; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara trs, DİB yay, s. 71-81; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul 1966, Veli Ertan'ın girişi, I, 11-15; Remzi Taşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi", *DİA*, XXVIII, 540-541.

⁷ Tefsiri ve metodu hakkında geniş bilgi için bkz. İzzettin Pak, *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu (1861-1949)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara-2007.

3-*Ahkâm-ı Kur'aniyye*: Konularına göre 482 hüküm ele alınmaktadır. Yazması Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde dir. 1947, 1966 ve 1971 yıllarında muhtelif baskıları yapılmıştır.

4- *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*:⁸ İncelemeye aldığımız eserdir. 1966 ve 1981 yıllarında baskıları yapılmıştır. Mehmed Vehbi bu eserini tefsirinden sonra yazmıştır. Zira yer yer tefsirine atıfta bulunmaktadır.⁹ Eser 1966, 1993, 2017 tarihlerinde müteaddit defalar basılmış olup bu çalışmada incelemeye 1966 baskısı esas alınmıştır. Bu baskı ansiklopedik boy ve dört cilt olup, 1646 hadis-i şerif tercüme edilmiş ve izahları yapılmıştır.

5-*Avâmil-i Umran*: Müellif 52 sayfalık eserinde, memleketin iç ve dış meseleleriyle ilgilenmenin önemini anlatmaya çalışır¹⁰.

SAHİH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TERCÜMESİ TAHLİLİ

Müellif eserinin başına yazdığı önsözde hadis-sünnet ve hadis usulü ile ilgili oldukça muhtasar –bir sayfadan biraz fazla- bir bilgi vermektedir. O, önsözü bitirirken “Hadis ve hadis bilginlerinin sıfat ve tabakalarına ait bilgileri Babanzâde Ahmed Nâim Bey’in *Buhârî Muhtasarı* tercümesinde belirtilmiş olduğundan okuyuculara fazla yorgunluk vermemek için bu kadarla yetindim...”¹¹ demektedir. Her ne kadar Mehmed Vehbi okuyucuları yormamak için böyle yaptığını söylese de nadiren sözü uzattığı yerler olmuştur. Bu tür sözü uzatmalar biraz müellifin şahsi birikimi ve yaşadığı dönemin problemleriyle ilgili olabilmektedir. Haddi zatında kusur da sayılmamalıdır.

1-Tercüme

Müellif, hadisleri tercüme ettikten sonra muhtasar şerhlerle hadislerin anlaşılmasına gayret ederken onlarla ilgili hükümlere de işaret eder. Metinleri uzun olan rivayetlerin ibareleri bölünerek tercüme edilmeye çalışır. Bunun belli bir amaca matuf olduğunu düşünmekteyiz. Özellikle yeterli derecede Arapça

⁸ Baskılara göre kitabın kapaktaki ismi değişiklik göstermektedir.

⁹ Mehmed Vehbi, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Muhtasarı*, Sabah Neşriyat, İstanbul 1966, I, 95.

¹⁰ Vehbi Efendi, *Avâmil-i Umran*, Sırât-ı Müstekîm Matbaası, İst., 1327/1911’de basılmış küçük hacimli bir eserdir. Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. İzzettin Pak, *a.g.t.*, s. 61.

¹¹ I, 4. Müellif eserinde *Tecrid-i Sarîh*’in tertibini takip etmiş, geleneksel şerh usulüne yakın bir yol takip etmiştir. Eser büyük boy bir baskıya iki sütun dizgilenmiştir. Çok iyi bir baskı olmaması bir yana –ki çokça dizgi hataları mevcut- tashihinin dikkatli yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ahmed Naim’in *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*’ne hadis usul ve tarihi konularını ele aldığı mukaddime hakkında geniş bir inceleme için bk. Veli Atmaca, *Tecrid-i Sarîh Mukaddimesi’nin Kaynakları Meselesi*, Isparta 2015.

bilmeyen vaizlerin ibare okuyarak vaazlarında kullanmalarına kolaylık sağlamasını hedeflemiştir. Ayrıca şerhte teknik olarak kolaylık sağlamaktadır. Kısmen memzûc şerh metodunu tercih etmiştir.¹² Haddi zatında şerhler (اقول) (قال) , (قوله) ve memzûc şerhler olarak taksim edilebilir.¹³ Bu usul, şerhi daha anlaşılır kılmaktadır. İbarelerin vurgularını ihmal etmeye de engel olmaktadır. Özellikle diyalog şeklindeki rivayetlerde bu göze çarpmaktadır.

Tercümelerde bazen teknik terimlerin Türkçeleştirilmesinde lügat anlamlarını vermesi, kavramsal anlamı bilenler için kulak tırmalayan ifadeler olarak göze çarpmaktadır. Misal olarak “*Müttetekun Aleyh*” ifadesini “Buhârî ve Müslim birleşmişlerdir” şeklinde vermesi gibi.¹⁴ Daha sonra bu ifadeyi “ittifak etmişlerdir”¹⁵ şeklinde tercüme etmiş ve ilerleyen sayfalarda bu son şekliyle vermeyi kararlı bir biçimde uygulamıştır. Hadis ravileri için bazen “rivayetçi” bezen “rivayet eden” şeklinde tercümeleri olmuştur.¹⁶ Tercümelerinde bu gün kullanımdan düşmüş olan veya yerel dildeki kelimeler kullanmıştır. “Taravetli,” “bir su bardağı su istedi,” “ülüklü ibrikler”¹⁷ , (من صام رمضان ايمانا واحتسابا) ibaresini “Allah yönünden Ramazanda oruç tutarsa...” şeklindeki tercümeleri gibi. (عسى) kelimesini “me’mül” şeklinde tercüme etmiştir ki, Türkçe’de “umurlur ki” diye ifade ederiz.¹⁸ Bugün bizim çok kullanmadığımız özellikle sahâbe râvî ile ilgili tercümelerinde “Hz. Enes’in rivayeti vechile, Resulullah buyurmuştur ki” şeklinde bir ifade kullanır¹⁹ ki bu ihtiyat ifade etmektedir ve önemlidir. Bu tür bir tercümeden anlıyoruz ki, devirler ve dilin o günkü yapısına binaen ifade ediş biçimleri değişebilmektedir.

¹² Mehmed Vehbi, I, 15, 43, 14-22, 48-49, 55, 66-67, 206. Hadis rivayetleri Buhârî rivayetleri olduğu için ayrıca tahrîcine gerek duyulmamıştır. Bundan sonra bu esere işaret eden referanslar da sadece cilt ve sayfa numaraları verilecektir.

¹³ Şerhler hakkında bilgi için bkz. İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1985, Marmara Üniv. Yay., s. 130 vd. Ayrıca metinlerin yorumunda bir de işari yorumdan bahsedilebilir. İşari yorum büyük çoğunlukla remz, ima, ve işaret yoluyla kalbe gelen bilgi ile yapılan yoruma delalet eder. Bkz. Fikret Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, Konya 2009, s. 323.

¹⁴ I, 30, 31, 37, 46.

¹⁵ Bkz. I, 38, 39.

¹⁶ Bkz. I, 25, 27, 35, 37, 41.

¹⁷ Bir su bardağı ifadesi aslında Konyalıların gusle yetecek kadar su alan ibriğe verdikleri yerel bir isimdir. I, 109, 114.

¹⁸ Bkz. I, 40, 47-48, 62.

¹⁹ I, 66, 77, 78.

Ayrıca tercümelerde dil ve ifade bozuklukları göze çarpmaktadır. Nitekim, “sen ve senden öncekilerin Rabbisine...” şeklindeki çevirinin “Rabbine” olarak ifade edilmesi daha doğru olurdu.²⁰ Tercümede kullanılan bazı kısaltmalar var ki –mesela, “Efendimiz”i “ef.miz” gibi- bu gün bize garib gelmektedir.²¹ Türkçede henüz kısaltmaların yerli yerine oturmadığını gösteren bu kullanımları müellif kendisi tercih etmiştir.

Mehmed Vehbi yorumlarında hadislerin konu başlığı (bab) ile ilgisinden de bahsetmektedir.²² Aynî ve İbn Hacer gibi Buhârî şarihleri, hadislerin konu başlığı ile ilgisini kurmaya çalışırlar. Genellikle bu hadis metninin başlıkla irtibatı kolayca anlaşılabilen hadisler hakkındadır. Mehmed Vehbi'nin bu hususta Aynî'den alıntılar yaptığı anlaşılmaktadır.

Tercümelerinin sonuna bazen daha anlaşılır olmalarını sağlamak için metinde bulunmayan eklemeler yapmaktadır, fakat bu eklemeleri paranteze almaz. Bu da Mehmed Vehbi'nin, metne sadık kalma yanında anlaşılır bir tercüme hedeflediği görülmektedir.²³ Oysa Ahmed Naim ve Kamil Miras, parantez içi ilaveleri tercih etmişlerdir. Ayrıca Mehmed Vehbi'nin tercümelerde yerine oturmayan ifadeler de rastlamak mümkündür. Mesela; (ظهر) kelimesinin “arkasına”²⁴ anlamı olsa da rivayetin siyak ve sibakı dikkate alındığında kelimenin “sırt” anlamında tercümesi, olayı anlatması bakımından daha doğru bir tercüme olurdu.

Mehmed Vehbi efendi her ne kadar bazı ibarelerin tercümelerinde tam olarak Türkçe karşılıkları yerine oturtamasa da, mümkün olduğunca anlaşılır bir tercüme sunmaya gayret eder. Dönemin dil yapısının özelliklerini eserin bütününde görmek mümkündür. Her bir yazar ve müellifin de kendine has bir ifade tarzı vardır. Mehmed Vehbi efendi de kendi üslubunu eserde yansıtmaktadır. Cumhuriyet dönemi tercüme ve şerhlerinden olması onun önemini ortaya koymaktadır.

2-Peygamber Tasavvuru

Hadislerin yorumlanması ve anlaşılmasında, dindeki yerinin tespitinde, İslam ümmetinin İslam'ı doğru bir şekilde anlayıp hayatında tatbikinde en önemli unsurlardan biri de Peygamber tasavvurudur. Zira doğru bir peygam-

²⁰ Bkz. I, 57,

²¹ I, 62, 64, 68.

²² Bkz. I, 34, 36-37, 40-41, 128, 203.

²³ Bkz. I, 107.

²⁴ Bkz. I, 36.

ber tasavvuru ona ait hadislerin de doğru anlaşılmasında önemli bir basamağı teşkil etmektedir. Bu bağlamda tarih boyunca farklı şekilde peygamber tasavvurları ortaya çıkmıştır.²⁵ Hz. Peygamber'in iki yönü bulunmaktadır. Birincisi nübüvvet ve risalet boyutu olup beşer içinde seçilmişliği ile öne çıkan, Allah ile beşer arasında iletişim görevini üstlenmiş bir şahsiyettir. Diğeri ise tıpkı diğer insanlar gibi dünya hayatında yaşayan, yiyen, içen, gezen uyuyan, hüzünlenen, sevinen, onlarla birlikte oturup günlük işler üzerinde konuşan, zaman zaman tarihi olayların hikâyelerini anlatan bir beşer olarak toplumda yaşamış bir tarihi şahsiyet olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kimlik ve kişiliğidir.

Mehmed Vehbi Efendi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu iki yönünü de ihmal etmeyen bir anlayışa sahip olduğunu gösteren anlatım ve değerlendirmeler yapmaktadır:

“İşte bu hadis bütün insanlara arız olan dert, elem ve kederlerin hepsinin peygamberlere de arız olduğuna delalet eder. Şu kadar ki, peygamberler halka nefret verecek hastalıklardan masundurlar. Çünkü nefret doğuran dertle iptila hikmeti bi'sete münâfidir, zira bi'setten maksat halkla kaynaşarak tebliğ e-mur olduğu hükümleri onlara tebliğ etmek ve akşam sabah onlarla bulunup terbiye etmektir.”²⁶ Uhut gazasında yüzünden aldığı bir yaradan bahseden hadisi ele alırken yine peygamberlerin diğer insanlarla benzer beşeri yönünü vurgulamaya çalışmıştır. “Peygamberler de tıpkı diğer insanlar gibi yaralanır, hastalanır dert ve elem çekerler ki, ümmetleri, gösterdikleri mucizelere bakarak, beşer üstü varlık sanarak dalalet e düşmesinler ve insan olarak kulları aydınlatıp uyarmak için Allah tarafından gönderilmiş imtiyazlı bir sınıf olduklarını bilsinler,”²⁷ ifadeleriyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beşeri yönünü vurgularken peygamberlerin seçilmişliklerini beyan etmektedir.

Mehmed Vehbi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i diğer beşerden ayıran hususlara da işaret eder. Nitekim Resulullah (s.a.v.)'m, diğer insanlarla karşılaştırıldığında, “vücutça en sağlamı, sıhhatlısı ve en cesuru olup vücudunun her çeşit arı-

²⁵ Tarih boyunca ve Müslümanların peygamber tasavvuru hakkında daha fazla bilgi için bkz. Şefaettin Severcan, “Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (S.) (I.Bölüm), *Bilimname Dergisi*, C. I, sayı, 1, Kayseri 2003, s. 230 vd; Bünyamin, Erul, “Uydurma Rivâyetlerde Peygamber Tasavvuru”, *İslamın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, Kutlu Doğum Sempozyumu (2001), Ankara 2003, s. 434-435.

²⁶ Bkz. I, 124.

²⁷ I, 138.

zadan salim olduğu siyer yazarlarınca isbat olunmuş bir gerçektir”²⁸ ifadesiyle beşerî varlık olarak da diğer insanlardan ayrılan yönlerine dikkat çekmektedir.

Şârih, Peygamberlerin de beşere ait bir vasıf olan yanılma ile bazen karşılaştıklarını hatırlatarak, onun da zaman zaman unuttuğunu dile getirir. Kendisine namazda bir şey mi oldu? Sorusuna karşılık Hz. Peygamber (s.a.v.) “Namazda bir şey hâdis olsaydı elbette ben size haber verirdim” sözünün, vahyin tebliğinde asla gecikmeyeceğine delalet ettiğini kaydeder. Bununla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “*Ben de sizin gibi insanım, sizin unuttuğunuz gibi ben de unutturum*” demesinin peygamberlerin de unutabileceklerine delalet ettiğini dile getirir.²⁹ Hatta bu unutmanın nadir de olsa ibadetlerle ilgili de olabileceğini ifade eder.³⁰

Mehmed Vehbi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in içtihadlarını da değerlendirirken onları “batınî vahiy” olarak tanımlar. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in icthadlarını da dikkate alarak, O’nun yanılabilirliğini ifade etmeye çalışır. Bu bağlamda şunları kaydeder:

“Hazreti Peygamberin içtihadlarıyla sabit olan vahiydir (batınî vahiy). Peygamberler için içtihadın caiz olup olmadığı yolunda usulü hadis bilginleri arasında ihtilaf varsa da kanaatimce peygamberlerin içtihadı caizdir. Çünkü; bir peygamber, olan bir hâdis hakkında fikrini belirtmek için vahiy bekler, vahiy gelirse o yolda amel eder, gelmez de gecikmesinden zarar olacak ve hadisenin zaman ve tesiri geçecek korkusu olursa içtihad eder, eğer peygamber içtihadında hata etmişse Cenabı Hak o hükmün hatâlı olduğunu kendisine bildirir, çünkü peygamber içtihadı ümmetine şeriat olacağı için, hatâsı Allah tarafından düzeltilir, hatâ üzerine kurulacak hükmün şeriat olması ise bâtıldır, ve peygamberler hatâ üzerine karar kılmazlar.”³¹

Peygamberleri diğer beşerden ayıran ve peygamberliklerinin delili, ispatı olan mucizelerin olmasıdır. Mehmed Vehbi bu meyanda Resûlullah’a (s.a.v.) atfedilen mucizeleri anlatan rivayetlerin şerhinde bu hususlara da işaret etmektedir. Resûlullah’ın (s.a.v.) elinden küçük bir kaptan abdest alanların anlatıldığı rivayetin izahında “Resûlullah’ın mucizelerindedir ve Resûlullahın elinin temasından hâsil olan berekettir” yorumunu yapmaktadır.³² Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vücuduna değen suyla teberrük etmelerini,³³ Hz. Peygamber

²⁸ I, 145.

²⁹ I, 183-184.

³⁰ I, 146.

³¹ I, 4.

³² I, 123.

³³ I, 125,

(s.a.v.)'in "kovadan su alıp yüzüne üfürmüş olmasının hikâye edilmesi sebebiyle fiilî hadistir ve bereketi nebeviye ile teberrük edildiği beyan olunmuştur",³⁴ önünden gayri cihetleri görmesi³⁵ gibi hususlara temas ederek peygamberlerin diğer insanlardan ayrılan yönlerine işaret etmektedir. Nitekim peygamberler gösterdikleri mucizelerle diğer insanlardan ayrılırlar. Onların getirdiği vahyin doğruluğunu ispat etmek üzere Allah onlara mucize gibi bir şahit vermiştir. Peygamberlere verilen mucizeler, onları diğer insanlardan ayıran en önemli özelliktir.

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere Mehmed Vehbi sağlıklı bir peygamber tasavvurunun önemini kavrayan âlimlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Ve bu peygamber tasavvurunu insanlara anlatmak için ilgili rivayetler bağlamında sözün uygun düştüğü yerlerde vurgularını güçlü hale getirmektedir.

3-Yorum

Tekrar ifade edelim ki, tercümele medeniyetlerin ortaya çıkışında önemli rol oynarlar. Cumhuriyetin kurulması ile başlatılan eğitim hamlesinde de çevirilerin önemli rolü vardır. Tercümelerin bu önemi sadece tercümelerde değil, aynı zamanda onlara yapılan şerhlerde gizlidir. Mehmed Vehbi'nin şerhi de bu yönüyle önem arzeder. Biz şerhinde göze çarpan bazı hususlara işaret etmekle yetineceğiz.

Her müellifin eserini yazarken müracaat ettiği kaynakları bulunmaktadır. Bu kaynaklar müellifin meseleleri ele alış biçimini önemli ölçüde etkiler.

Mehmed Vehbi'nin de hadisleri yorumlarken önemli gördüğü iki temel kaynağı kullandığı anlaşılmaktadır. Çoğu kere Bedreddin el-Aynî'ye (855/1451)³⁶ atıfta bulunurken zaman zaman da Kastallânî'ye (852/1449) de atıflar yapmaktadır.³⁷

Ulema yaşadığı dönemin problemlerine eğildiği ve bunlara ürettiği çözümler oranında üzerindeki ağır sorumluluğun hakkını da vermiş olmaktadır. Özellikle kendi döneminin popüler tartışmalarına temas etmekten kaçınma hakkı yoktur. Üstelik bu bir vazife olarak üzerinde durmaktadır.

³⁴ I, 66, ayrıca bkz. I, 77. Her ne kadar bu durum mucize ile ilgili olmasa da onu mucize olarak görmektedir.

³⁵ I, 185.

³⁶ Bkz. I, 24, 26, 27, 28, 32, 37, 53, 117.

³⁷ Bkz. I, 26, 28, 34, 103, 117.

Mehmed Vehbi'nin hadislerin şerhinde kaynak olarak kullandığı eserlere müelliflerinin adıyla işaret etmiş ve onlardan alıntılarını kaydetmeye çalışmıştır. Yorumda geleneği dikkate almak, zaman içinde anlayışların değişim izini sürmek ve hadis yorumunda isabetli davranabilmek için önemlidir. Ancak gelenekteki yorumların tamamının doğru ve her zaman için genel geçerdir, şeklinde bir yaklaşım isabetli değildir. Müellifimiz zaman zaman geleneksel yorumlara ve hadislerin yorumundaki tartışmalara işaret etmektedir. Başın meshi konusunu tartışırken sarık üzerine meshin geçerli olup olmadığı tartışmasında "sarığa mesh rivayeti, altına yapılan mesh sırasında elinin bir kısmının da sarık üzerine isabet etmesinden ibaret ve ravi de bunu hikâye etmiştir. Yoksa sarığa mesh caiz değildir. Çünkü (وامسحوا برؤسكم) ayeti başa mesh etmenin vacip (farz) olduğunu açıkça göstermektedir ve fıkıh kitaplarında da mesele böyledir,"³⁸ şeklinde güncel fıkhi açıklamalarda bulunmaktadır. Tartışmalarda tercihini ifade ederken ayete muhalif rivayetle amel edilmeyeceğine de işaret etmiştir ki bu hadislerin sıhhatini tespititte önemli bir kıstastır.³⁹ şu ifadeleri buna bir örnek olarak zikredebiliriz. "Kastallânî'de beyan buyrulduğu vechile el yıkamaktan (yıkamay) Resûlullah apdestle tabir buyurduğundan İmamı Ahmet hadisi zahirine hamlederek deve eti yiyen kimsenin apdest alması vacip olduğunu

³⁸ I, 125.

³⁹ Bu kıstas aynı zamanda imam-ı Azam'ın temel ölçülerinden biridir. Nitekim o talebesi ile arasında geçen şu sual ve cevapta bunu ifade eder: (Talebesi): "*Mü'min zina edince, başından gömleğinin çıkarıldığı gibi, imanı da çıkarılır, sonra tevbe edince iman kendisine iade edilir.*" (Ebü Dâvûd, Sünnet, 15; Tirmizî, İman, 11) hadisini rivayet eden kimseler için ne dersiniz? Eğer tasdik ederseniz Haricîlerin (Haricîler, ameli imanın bir parçası olarak düşünen, büyük günah işleyenin kâfir olduğunu iddia eden bir fırka) prensiplerini kabul etmiş olursunuz. Onların görüşlerinden şüphe ederseniz, Haricîlerin prensiplerinde de şüpheye düşmüş ve ifade ettiğiniz haktan rücu' etmiş olursunuz. Eğer, râvilerin sözünü tekzip edecek olursanız, onlar da sizi Hz. Peygamber'in sözünü yalanlamış olmakla suçlarlar. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar, bu hadisi muteber kişilerden nakletmişlerdir.

Âlim (Ebu Hanife): Tekzip etmek, ancak "Ben Hz. Peygamber'in sözünü yalanlıyorum," diyen kimsenin yalanlamasıdır. Lâkin bir kimse "Ben Hz. Peygamber'in söylediği her şeye iman ederim, fakat o kötülük yapılmasını söylemedi, **Kur'ân'a da muhalefet etmedi**" derse, bu söz o kimsenin, Hz. Peygamber'i ve Kur'ân-ı Kerim'i tasdik etmesi; **Allah'ın Resulünü, Kur'ân'a muhalefetten tenzih etmesidir.** Eğer, Hz. Peygamber, Kur'ân'a muhalefet etse ve Allah için hak olmayan şeyleri kendiliğinden uydursa idi, Allah onun kudret ve kuvvetini alır, kalp damarını koparırdı. Nitekim bu husus Kur'ân'da şöyle belirtilir: "**Eğer peygamber söylemediklerimizi bize karşı, kendiliğinden uydurmuş olsa idi, elbette onu kuvvetle yakalar, sonra da kalp damarını koparırverirdik. Sizin hiçbiriniz de buna mâni olamazdı,**" ifade etmeye çalışmaktadır. (Hâkka, 69/45-47). *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, Tercüme, Mustafa Öz, 2. Bs., İFAV Yayınları, İstanbul, 1992, "el-Âlim ve'l-Müteallim", s: 24-25.

içtihat etmiştir fakat diğer imamlar; apdestten kasdın el yıkamak olup bu hadis ve emsalin de et yemenin apdesti gerektirmediğini içtihat ettikleri cihetle hadisler arasını uzlaştırarak pişmiş et yemekle apdest lazım gelmediğini beyan etmişlerdir,⁴⁰ ifadesiyle hadis rivayetinde zaman zaman lafzî yorumun doğurduğu problemlere dikkat çekmiştir. Lafzî yorum esas olmakla birlikte, eğer metnin anlaşılmasında bazı problemler varsa o zaman, metnin ortaya çıkışına sebep olan arkaplan ve maksadı anlamaya çalışmak daha salim bir yol olarak bize imkan sunmaktadır.

Mehmed Vehbî'nin yorumlarında da çoğu şerhlerin temel özellikleri arasında bulunan kelime ve kavram izahları yer almaktadır. Mesela; (أية النفاق ببغض) (الانصار) "Ensâr'a buğz nifak alametidir" hadisini izah ederken nifakı şöyle ifade eder: "Nifak; küfrü saklayarak imanı açıklamaktır, nifaka alamet olan buğz, dine yardımdan dolayı olan buğzdur ve bu nevi buğz aynı küfürdür ve nifak açık küfürden kötüdür."⁴¹ Aynı şekilde hadis metninde geçen kelimeleri tek tek ele alarak onlara verilen anlamları ve yapılan şerhin gücünü, doğruluğunu göstermek üzere açıklamalarda bulunur.⁴²

Sonraki devirlerde yazılan bütün şerhlerin temel özelliklerinden biri de ele alınan hadisi rivayet eden sahâbî raviler hakkında kısa bilgi vermektir. Mehmed Vehbi de şerhinde sahâbe biyografileri vermekte özellikle de hadis rivayeti yönüyle bilgilendirmektedir.⁴³

Bazı hadislerde insanı kurtuluşa götüren amellerden birkaç tanesi birlikte zikredilir. Mehmed Vehbi hadislerde sayılan böyle fiillerin tek başına insanları kurtuluşa erdirmeyeceğini; İslam'ın bir bütün olduğunu, Müslümanlığında bütün olarak yaşanması durumunda kurtuluşa erişilebileceğini vurgular. Nitekim (ان رجلا سأل رسول الله اي الاسلام خير) "Bir adam Resulullah'a (s.a.v.) hangi Müslümanlık daha hayırlıdır?" sorusuna verdiği cevapta sayılan iki hasleti – *yemek yedirme ve selam verme*– ifade ettikten sonra bu rivayette ifadesini bulan iki amelin kurtuluş için yeterli olmadığını izah etmeye çalışır.⁴⁴

Her dönemde olduğu gibi âlimler yaşadıkları dönemin gündemindeki tartışmalı meselelerine de temas eder ki bu ilim adamının öncelikli görevlerin-

⁴⁰ I, 126.

⁴¹ I, 29.

⁴² I, 30,33.

⁴³ I, 17, 24, 25, 26. Hadisi rivayet eden ashâbın genellikle ilk geçtikleri yerde biyografilerini yazmaktadır. Eserde bu bariz bir şekilde görülmektedir.

⁴⁴ I, 26, I, 134.

den biridir. Nitekim Mehmed Vehbi önceki paragrafta işaret edilen rivayette geçen “*misafiri doyurman ve tanıdığına ve tanımadığına selam vermendir*” kısmını izah ederken;

“İşte bu hadisi şerif, mala tealluk eden itamla bedene taalluk eden selamın, İslam’ın sünnetlerinden olduğunu beyan etmiştir. Binaenaleyh her müminin buna riayet etmesi lazımdır. İslamiyetteki hanedanlık ulüvvü (yüceliği) cenabı ve köylerimizin misafirhaneleri bu esasa ve Kur’anda infaka müteallik ayetler üzerine kurulmuştur. Fakat diyanetle alakası olmayan bazı kimseler, Avrupa’nın hasisliğe kaçan âdetlerini beğenerek bu gibi İslam faziletlerini kötülemek isterler, fakat işin garibi şudur ki, bu kabil insanlar bir köye vardıklarında köylünün gösterdiği misafirperverlikten de memnun olurlar, çünkü insanlar ihsanın kulu kölesidir.”⁴⁵

Mehmed Vehbi burada batıya özenenlerin nelere dikkat etmesi gerektiğine işaret buyurarak batılılaşma serüveninde gündeme gelen bir meselede duruşunu ifade etmekte ve Kur’an ve sünnetten kaynağa sahip bir âdetin yerilmesini doğru bulmamaktadır. Aynı şekilde idrar’la tedavi meselesini de ele alarak şunları kaydeder: “Eti yenen hayvanların sidiğinin temiz olduğuna, bu hadisle istidlal edenler varsa da İmamı Azam ve İmam Şafi’ye göre bütün hayvanların sidiği pistir, yalnız bu hadiste Peygamberin deve sidiğini içmelerini emretmesi zarurete müstenid ve o adamların onunla iyi olacaklarını bildiği içindir. Pislikle tedavi caiz değilse de Müslüman olan hazık doktor tavsiye ederse onunla tedavi caizdir.”⁴⁶ Mehmed Vehbi, burada hadis metinlerinin yorumunda, lafızci ve şekilci bir bakış değil fakihçe bir yaklaşımı tercih etmektedir. Ayrıca pislik dediği haram olan şeyler olması muhtemeldir. Yoksa sidik ile tedavinin cevazı değildir. Genel kaide “zaruretler mahzurlu olan şeyleri mubah kılar” şeklindedir. Güncel olan tartışmalardan biri olan aşırılıklar konusuna⁴⁷ sosyal ve kurumsal yapılar⁴⁸ üzerine vb. konularda da söz söylemektedir. Bu da onun güncel problemlere dair fikirlerini ilgili konular bağlamında dile getirerek âlim olma sorumluluğu içerisinde hareket ettiğini göstermektedir.

Tercüme ile yorumlarda görülen bazı çelişkili ifadelere de rastlamak mümkündür. Nitekim –dizgi hatasından kaynaklı değilse- “Hadisi burada zikirden maksat ayak üzerinde su dökmenin caiz olmadığını beyan etmektir” derken biraz ileride “bu hadis ayak üzerinde su dökmenin cevazını beyan et-

⁴⁵ I, 26.

⁴⁶ I, 134.

⁴⁷ I, 63.

⁴⁸ I, 87.

mektedir” der. Sonrasında ayakta su dökenin hükmü ile ilgili izahlar yapmaktadır ve mekrûhiyetini vurgulamaktadır.⁴⁹

Bazen yorumunda hadislerin ibarelerini ele alır, böylece hadisin yorum ile ilişkisini güçlendirerek daha anlaşılır kılmaya çalışır. Ayrıca hadislerin gramer yapısına dair izahlar yapar. Mesela, (مثل ما بعثنى الله به من الهدى) ibaresinde olduğu gibi.⁵⁰ Hadisin metninde geçen ve teşbihte kullanılan kelimeleri lügat ve kullanım olarak izahından sonra “İnsanlar hey’eti mecmuası itibarıyla üç kısımdır: Birincisi, ilmi kabul ve kendi amel etmekle beraber başkalarına anlatıp iletmeye muktedir olmaz. İkincisi ilmi kabul ve amel eder ve başkalarına aktarır, yani tebliğ ve tefhime eder ve herkes kendisinden faydalanır. Üçüncüsü, asla ilmi ve hidayeti kabul etmez, kafir halinde kalır, imandan nasibedar değildir ve ulumu şer’iyyeden mahrumdurlar. Risaletmeâb ef.miz bu kelâmiyle ilmin faziletini ve öğrenip öğretmenin meziyetini bildirerek ümmetini ilim tahsiline ilimle amel etmeye ve başkalarına öğretmeye tergi ve tavsiye etmiştir,”⁵¹ şeklinde kaydetmektedir.

Mehmed Vehbi’nin şerhinde dikkatle üzerinde durduğu konulardan biri de hadislerin ihtiva ettikleri fikhî hükümlerdir. Bu hükümleri zaman zaman maddeler halinde zaman zaman da düz bir ifadeyle sunmaya çalışmaktadır.⁵²

Mehmed Vehbi hadislerin yorumunda kaynak olarak esas aldığı ifade ettiğimiz şerhlerden çokça istifade etmiştir. Mümkün olduğunca şerhleri uzatmaksızın okuyucunun özellikle de yazıldığı dönemdeki Türk toplumunun ihtiyaçlarını da göze alarak, öz ve kısa bir şekilde vermeye çalışmıştır. Kendi döneminin problemleri ile ilgili olan rivayetlerde de güncel meseleleri değerlendirmeye ve kendi görüşlerini dile getirmeye büyük çaba sarfetmiştir. Şerh, bu yönü dikkat çeken önemli bir eserdir.

4-Usul

Hadis usulü Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ait bilgilerin uygun nakliyle ona ait olan ile olmayanı ayırt etmenin prensiplerini belirleyen bir ilimdir. Dolayısıyla hadis usulünü bilmek sahîh ve sakim rivayetleri birbirinden ayırmada gereken en önemli ilim dallarından biridir. Binaenaleyh Mehmed Vehbi de yer yer hadis usulü ile ilgili bilgi birikimini de gerektiği ölçüde aktarmaya çalışmaktadır. O,

⁴⁹ Bkz. I, 131.

⁵⁰ I, 66-68, 87, 206.

⁵¹ I, 67.

⁵² I, 127, 128, 133.

önsözünde verdiği kısa usul bilgileri yanında şerhi içerisinde zaman zaman usule dair muhtelif konular hakkında bilgiler vermektedir.

Mehmed Vehbi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini vahy-i gayr-i metlöv olarak telakki etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), mescide bazı sahâbilerden kendi babalarını soranlara verdiği cevapları vahiy ile bildiğini ifade ederek bu kabulüne delil getirir.⁵³ Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bütün hadislerini vahiy olarak görmek mutlak olarak yanlış bir kabuldür. Zaten Mehmed Vehbi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinin bir kısmını "ictihad" olarak değerlendirmiştir. Hadis-i şerifler arasında vahiy mahsulü olanlar vardır. Bunları kesin rakamlarla tespit etmek mümkün olmadığı gibi vahiy mahsulü olmayanları da tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Buna karşın bazılarını taşıdıkları karinelerle tespit imkânımız bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in din olarak koyduğu kurallarda vahiy kontrolü olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nispet edilen hadisler bilindiği üzere; kavli, fiili ve takriri olarak üç gruba ayrılırlar. Mehmed Vehbi zaman zaman hadislerin bu üç gruptan hangisine ait olduğuna işaret etmektedir. Nitekim "bu takriri hadistir", "bu hadis takriri hadistir, yani Resulullah'ın işini ve sözünü hikâye etmiyorsa da sükutunu hikâye ediyor. Peygamberimizin susması da bizim için şeri delil olduğundan sükûtuna takriri hadis denir. Görüp de susması o işin meşruiyetine delildir".⁵⁴ "bu hadis-i fiilidir"⁵⁵ gibi değerlendirmeleri usul konusunda verdiği pratik bilgiler arasında zikredilebilir.

Hadis tahammül ve edası ile ilgili şartlardan birine işaret ederek hadis eğitim öğretiminin hangi yaşlarda uygun olduğunu ifade etmeye çalışır. Bu bağlamda Mehmed Vehbi, "bir şahsın çocuk yaşta hadisi işitmesi ve zabtı caizdir. şu kadar ki, rivayeti baliğ olunca yapması şarttır. Fâsıkın, kölenin, kâfirin halleri çocuğun hali gibidir. Bir şahsın kâfirken işittiği bir hadisi sonradan Müslüman olunca... rivâyetleri muteberdir"⁵⁶ şeklinde görüşünü kaydetmektedir.

Hadislerin bize ulaşmasında ilk nesli oluşturan sahabenin Ensâr grubunu Aynî ve Kastallânî'ye atfederek Evs ve Hazrec kabilelerine tahsis eder ki bu önemli bir görüşü dile getirmektedir.⁵⁷ Bu hadislerde övülen sahâbe içerisinde

⁵³ I, 72-73, 75.

⁵⁴ 1,122, 66

⁵⁵ 1,62, 66.

⁵⁶ I, 66.

⁵⁷ I, 28.

kimlerin kastedildiğini Ensar ve Muhacirun'un şumulüne kimlerin girdiğini tespit etmede yardımcı olacak bir bakış açıdır.

Sahâbe ve hadis ilişkisi ile ilgili de bazı teknik ve tarihi bilgiler verir. Nitekim hadis nakledenlerin rivayet ettikleri hadislerin sayıları,⁵⁸ ve Resûlullah-tan (s.a.v.) hadis nakleden sahabelerin güvenilirliği ile ilgili bilgiler verir. Nitekim İbn Ömer'in, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın mestler üzerine mesh hadisini babasına sorunca Hz. Ömer'in "Sa'd sana bir şey haber verirse onu tekrar başkasından sorma, zira Sa'd doğru söyler" sözüne atıfla sahabenin içinde (çok) doğru sözlü olanların olduğuna işaret eder.⁵⁹

Sihah-ı sitte ifadesini Türkçeleştirerek "altı sahih kitap" ifadesini kullanarak hadisin hem kaynağına hem de sahihliğine işaret ettiği gibi⁶⁰ haber-i vahidlerle amel meselesinde "sıhhati karinelere desteklenmiş haber-i vahidin yakın derecesinde hüküm ifade ettiğine delalet eder"⁶¹ ifadesiyle karineli haber-i vahid ile amel edilmesi gerektiğini söyler ki, İmam Azam da dâhil ulemanın çoğunluğu bu görüştedir. Ayrıca haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine dair görüşünü kıblenin tahvili ile ilgili rivayete dayanarak dile getirmektedir.⁶² Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, Mehmed Vehbi, şerhinde hadislerle ilgili meselelerde usule müteallik bir yön varsa onlara işaret etmekte ve usule dair bilgileri de vermeyi ihmal etmemektedir.

5-Bir karşılaştırma

Tecrîd-i Sarîh'in Türkçeye yapılan ilk iki tercümesini karşılaştırdığımızda her birinin kendine has özellikler taşıdığı görülmektedir. Ahmet Naim ile Kamil Miras beylerin yapmış olduğu tercüme ve şerh daha mufassal olup, bolca isim ve sıfat tamlamaları bulunmaktadır. Mehmed Vehbi'ninki ise daha muhtasar ve dönemin dili açısından daha anlaşılırdır. Ayrıca dönemin şartları dikkate alınarak Kamil Miras bey'in atladığı Türklerle ilgili hadis-i şerifin tercümesini Mehmed Vehbi atlamamıştır. Mehmed Vehbi'nin tercümesinde 949 numaralı hadis olarak yer almıştır. Bu rivâyet ne gariptir ki, Diyanet yayınında tercümesi ya-

⁵⁸ 1,103

⁵⁹ I, 125.

⁶⁰ 1/47, 53, 55, 182. "Sihâh-ı Sitte" ifadesi tartışmalıdır. Kütüb-i Sitte'yi oluşturan hadis kitaplarında zayıf hatta bazılarında az da olsa mevzu rivayetlerin olduğu ulema beyinde malumdur. Mehmed Vehbi'nin bu ifadeyi söz konusu kitapların genel olarak sahih hadisleri ihtiva ettiklerine işaret etmek üzere kullanmıştır şeklinde anlamak daha doğru olur.

⁶¹ I, 125. Bkz. İbn Hacer, *Nüzhëtü'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, Daru'l-Fikir, Beyrut 1996, s. 28-29.

⁶² 1/42, ayrıca bkz. 1/52, 58.

pılmamış ve metinden çıkarılmıştır. Hadis şöyledir: “Türklerle *harb edinceye kadar kıyamet kopmayacaktır. Türklerin gözleri küçük, yüzleri kırmızı, burunları kısadır. Sanki yüzleri, dışına deri çekilmiş kalkan gibidir. Ve siz ayakkabıları kıldan yapılmış bir kavimle harp edinceye kadar kıyamet kopmayacaktır.*”⁶³ Rivayet kıyamet alametleri bahsinde deccal rivayetlerine yakın bir yerde ele alındığından olumsuz bir anlama bürünüyor. Oysa Kostantiniyye (İstanbul) ve Roma’nın fetihleri ile ilgili rivayetlere yakın bir yerde zikredilse olumlu olarak anlaşılacaktı. Gerek bu hadis gerekse diğer hadislerin anlaşılmasında olsun, gerekse herhangi bir metinde geçen ifadelerin anlamlandırılmasında olsun, metin içerisinde ve konu bütünlüğünde zikredildikleri konunun muhtevası önem arz etmektedir. Türklerle ilgili rivayetin de deccal ile ilgili hadisler arasında zikredilmesi olumsuz bir anlamlandırmaya sevk etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Türklerle ilgili olumsuz bir şey söylemiyor. Sadece onları tanımlama adına ifade buyurdukları sözleri zikredildikleri metin bütünlüğünden dolayı olumsuz bir anlamaya neden olmuştur.

Mehmed Vehbi, (كان يكفیک من هو اوفى منك شعرا) ibaresini “Tüyü senden çok ve senden daha hayırlı olana yetiyordu” diye tercüme ederken, Ahmed Naim “Saçı senden gür, kendisi de senden hayırlı olana yetiyordu” şeklinde tercüme etmiştir ki, bu metnin manasını yansıtmaya bakımından daha yerinde bir tercümedir.⁶⁴

Mehmed Vehb’inin tercümesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı yayını olan Ahmed Naim ile Kamil Miras’ın Tecrid tercümeleri karşılaştırıldığında yukarıda bazı örneklerle de işaret ettiğimiz gibi, her birinin diğerine üstün yönleri bulunmaktadır. Mufassal olması ve tercümelerinin daha düzgün bir Türkçe ile ifade edilmesi bakımından Ahmed Naim ile Kamil Miras’ın tercemesi tercihe şayan, dilindeki sadelik ve muhtasar olması bakımından da Mehmed Vehbi’nin eseri öne çıkmaktadır.

Sonuç

Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında başlatılan eğitim hamlesi ve çerçevesinde toplumun, dini bilgi ihtiyacını karşılamak üzere âlimler önemli gayretler sarfetmişlerdir. Bunlardan biri de Mehmed Vehbi’dir. Mehmed Vehbi’nin bu gayretler çerçevesinde yaptığı *Tecrid-i Sarih* Tercümesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in örnekliğini Türk toplumuna sunmanın güzel gayretlerinden biri ola-

⁶³ III, 88. Krş. Ahmed Naim, Kamil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi, VIII, 339-345.

⁶⁴ Bk. I, 144, krş. Ahmed Naim, I, 206-207.

rak değerlendirilebilir. Onun incelemeye aldığımız eseri, İslami ilimlere geniş vukûfiyetinin muhtasar meyvelerinden biridir. Bu eser Cumhuriyet sonrası toplumun dini bilgi düzeyini artırma girişimlerinden biri olarak görülebilir.

Mehmed Vehbi, hadisleri tercüme ettikten sonra onlar üzerine bazen kelime, kavram tahlilleri yaparak, bazen de uzun metinleri bölerek tercüme edip şerhetmeyi tercih etmiştir. Yorumlarında ise daha çok toplumun ihtiyacını karşılayacak düzeyde bir seviyeyi gözetmiştir. Eser hem fıkıh bilgisi hem de hadis bilgisi verme bakımından önemlidir. Onun bu eseri Ahmet Naim ve Kamil Miras Tercümesi ile karşılaştırıldığında pek yaygınlaşmamıştır. Bunda en büyük sebep hilafetin kaldırılması ile ilgili kanun teklifini vermesi ve bunu savunması olabilir. İttihatçılığı da bunun bir başka sebebi olarak görülebilir. Buna bir başka sebep, dindar kesimler arasındaki olumsuz anlatımların tesiri ya da dönemde yaşayan bazı insanların onun hakkındaki olumsuz yönlerini öne çıkarmaları olabilir.

Belli oranda bilinirliği olsa da çok tutulmamış olan ve ilmi çevrelerde de çok fazla bilinmeyen bu eseri kısa da olsa tanıtmaya çalıştık. Eser üzerine daha derinlikli çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Ahmed Naim, Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, I-XX+Fihrist.
- Bünyamin, Erul, "Uydurma Rivâyetlerde Peygamber Tasavvuru", *İslamın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, Kutlu Doğum Sempozyumu (2001), Ankara 2003.
- Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, DİB yay Ankara trs.
- Fikret Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, Konya 2009.
- H. Hüseyin, Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri*, , Rehber yay., I-III Ankara trs.
- İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, Daru'l-Fikir, Beyrut 1996.
- İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, "el-Âlim ve'l-Müteallim", trc, Mustafa Öz, II. baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1992.
- İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Ün. Yay, İstanbul 1985.
- İzzettin Pak, *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu (1861-1949)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara-2007.
- Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Veli Ertan'ın Girişi, İstanbul 1966.

Mehmed Vehbi, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Muhtasarı*, I-VII, Sabah Neşriyat, İstanbul 1966.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.

Remzi Taşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi", *DİA*, XXVIII, DİB yay, Ankara 2003.

Şefaettin Severcan, "Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (I.Bölüm)", *Bilimname Dergisi*, C. I, sayı, 1, Kayseri 2003.

Veli Atmaca, *Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynakları Meselesi*, Isparta 2015